

IV. Béla király hajóskapitánya

1241. április 11-én, a muhi csatában a magyar sereg megsemmisítő vereséget szenvedett a tatároktól. IV. Béla királynak ugyan sikerült elmenekülnie, de üldözői – Kadan vezetésével – a nyomában voltak és így kénytelen volt fokozatosan kihátrálni az országból. A király és kísérete a Felvidéken és Ausztrián át 1242 februárjában a dalmát tengerparton fekvő Spalatóba (ma a horvátországi Split) érkezett. Itt IV. Béla egy gályát követelt a várostól, hogy szükség esetén azzal tovább menekülhessen, de mivel Spalató nem tudott semmilyen hajót a rendelkezésére bocsátani, kénytelen volt máshol menedéket keresni. Így jutott el 1242 március elején a szomszédos Trau városába (ma a horvátországi Trogir). A tatárok azonban értesültek róla, hogy a király ott tartózkodik és ezért ők is a város alá vonultak. Itt átadnám a szót a kortárs dalmát történetírónak, Tamás spatatói főesperesnek, aki a következőket írja krónikájában IV. Béla traui tartozódásáról: „*Nem is akart tovább Spalatóban maradni, hanem feleségével és minden kincsével eltávozva, Trauba időzött, úgy vélve, hogy ott az ellenséges támadás ellen a szigetek közelsége miatt biztosabb menedéket talál. De a tatár csapatok istentelen vezérükkel a traui parton állapodtak meg. Amikor a király látta, hogy a tatár sereg az ő bujdosásának menedékhelye előtt szállt meg, nem tartotta elég biztonságosnak a közel fekvő szigeteken tartózkodni, ezért a királynét fíval és minden kincsével együtt bérelt hajókra szállíttatta, ő maga pedig beült egy csónakba, s miközben ide-oda eveztetett, figyelte az ellenség csapatait, és várta a dolgok kimenetelét.*” A tatárok azonban nem kezdtek bele Trau ostromába, hanem még 1242 tavaszán nagy hirtelen elhagyták Magyarországot.

Sajnálatos módon Spalatói Tamás nem említi meg annak a személynek a nevét, aki IV. Béla gályáját – mely nagy valószínűséggel a magyar királyság első saját tengeri hadihajója volt – parancsnokolta. A hajó kapitányáról nem tesz említést továbbá egyik középkori krónikánk sem. Kun László király udvari papjának, Kézai Simonnak a XIII. századi gesztája egy szót sem ír IV. Béla tengerparti tartózkodásáról. Károly Róbert király udvari káplánja, Kálti Márk pedig mindössze annyit jegyez meg az 1358-ban írt krónikájában, hogy „*Maga Béla király egészen a tengerig menekült, a tatárok azonban egészen odáig sarkában voltak.*”

Jeles történészeink, Márki Sándor, Pauler Gyula és Wertner Mór szintén nem emlékeznek meg a hajó parancsnokáról. Kutatásaik alapján annyit tudunk, hogy ez a vízijármű egy nagy, magas fedélzetű, mély járású és háromvezetős, ún. háromvezetősoros gálya volt. Több, 1243-ban kiállított oklevélből továbbá arról is értesülhetünk, hogy a – magyar király tulajdonát képező – gályát IV. Béla a tartárjárás után a trauiak őrzetére bízta, akik azt a szomszédos Spalatóval folytatott háborúskodásuk során többször is használni voltak kénytelenek.

IV. Béla menekülése a tatárok elől (Képes Krónika)

A magyar hajózás történetével foglalkozó legfrissebb irodalmi feldolgozásokban a hajó kapitányáról, illetve annak nevééről a következőket olvashatjuk: Dezsényi Miklós és Hernády Ferenc „A magyar hajózás története” című könyvükben mindössze annyit jegyeznek meg, hogy „*Érezhető volt a magyar tengeri haderő hiánya IV. Béla magyar király és családja számára is, amikor a tatárok elől a tengerpartra volt kénytelen menekülni. Szorult helyzetében a magyar király csak Trau és Spalató támogatására számíthatott.*” Ennél valamivel többet közöl három másik irodalmi forrás. Juba Ferenc „A magyar tengerészlet nagyjai” című munkájá-

ban azt írja, hogy a király hajójának „*parancsnoka volt Marinus, később magyar gróf, a legrégebbi ismert magyar haditengerészti.*” Hámori Péter „A magyar hajózás képes története” című kötetében annyit közöl, hogy IV. Béla „1242-ben az őt befogadó Trau városától bérbe vette s saját szolgálatába állított egy gályát, melynek kapitányát – minden bizonnyal az első magyar szolgálatú hajóstitest – egy adománylevélből név szerint is ismerjük: Cernotai Balásznak hívták.” A legfrissebb munka, Nagy Miklós Mihály „Boldog békeidők haditengerészei” című könyve szerint pedig „A történetírás ismeri e hajó kapitányát is, Cernotai Balázs fia Marinus nevű traui polgárt, aki később IV. Béla királytól jelentős birtokadományokat kapott.”

Talán a legjobbnak mondható irodalmi feldolgozás Miklósy Zoltánnak „A magyar király tengeri hajóhada a középkorban” címmel, még 1934-ben megjelent munkája, melyben – többek között – a következőt olvashatjuk: „*Ennek a gályának a kapitánya Cernotai Balázs fia Marinus traui polgár és később comes volt, aki valószínűleg a magyar király legrégebbi névszerit ismert tengerészti.*”

Véleményem szerint azonban a fentebb említett három névalak közül egyik sem felel meg teljes egészében a valóságnak. Ezen megállapítást azokra a korabeli dokumentumokra alapozom, amelyek fennmaradtak az utókor számára. Egy 1242-ben – más vélemények szerint 1250-ben – kiállított oklevélben, IV. Béla magyar király „*Marino de Biasio Cernota* [!]” – tehát semmiképpen sem a Miklósy-féle Cernotai Balázs fia Marinus változat, mivel az latinul Marinus filius Biasio de Cernota lenne – nevű traui alattvalójának adományozta a „*Prapratniza*” (ma a horvátországi Prapratnica, Trogirtól északra, a Dinári-hegység lábainál) nevű királyi földet. Nevezett személy a birtokadományozásban – a dokumentum szövege szerint – földön és vízen („*in terra et in mare*”), főképpen a tatárok támadásakor („*e specialmente doppo l'impete de Tartari*”) tanúsított hősiességéért, valamint egyéb, a királynak, a királynénak és István trónörökösnek („*sua persona, et alla Regina, e Duca Steafno suo figlio*”) tett szolgálataiért részesült. Több 1243-ban kelt okiratban pedig ez a „*Marino de Biagio*”, illetve „*Marinus Blasius*”, mint Trau város bírja („*iudicum Traguriensium*”) és egyben, mint IV. Béla király követe szerepel.

Az oklevelekben olvasható „*Marino*” a Marinus keresztnév ragozott alakja, mely keresztnévnek az V. században élt, dalmáciai születésű Szent Marinus volt a védőszentje. A „*Biasio*”, illetve a „*Biagio*” név a latin Blasio – azaz Blasius –, magyarul Balázs megfelelője. A Cernota ugyancsak egy keresztnév, melynek azonban nagy valószínűséggel semmi köze sincs az első magyar tengerésztiszt nevéhez. Mivel az 1242-es adománylevél csupán regeszta formájában maradt fenn, ez arra enged következtetni, hogy az eredeti oklevélben a „*Biasio*” és „*Cernota*” nevek között talán egy vessző álhatott. Így pedig a dokumentumban – egy felsorolás részeként – a Cernota szó a Marinust megelőző traui bíró, „*Cerne* [Cernote, Cernota] *Casotti*” nevének az első része, azaz a keresztnéve lehetett.

A fentiek szerint tehát a IV. Béla király szolgálatban álló hajóskapitány neve Marinus Blasius, vagy Marinus de Blasius, azaz magyarul Balázs Marinus, vagy Balácsi Marinus volt.

Merényi-Metzger Gábor

Felhasznált irodalom: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomaticki zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. IV. kötet. Szerk.: Tadija Smičiklas. Zagrabiae 1906.; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Szerk.: Georgius Fejér. VII/4. kötet. Budae 1837.; *Dezsényi Miklós-Hernády Ferenc*: A magyar hajózás története. Bp., 1967.; *Hámori Péter*: A magyar hajózás képes története. Bp., 1999.; *Juba Ferenc*: A magyar tengerészet nagyjai. Kaposvár, 1995.; *Kristó Gyula*: Az Árpád-kor háborúi. Bp., 1986.; Magyar legendák és geszták. Szerk.: *Biró Bertalan*. Bp., 1997.; Magyarország története. I/2. kötet. Főszerk.: *Székely György*. Bp., 1984.; *Márki Sándor*: Magyar uralom az Adrián. Bp., 1915.; *Miklósy Zoltán*: A magyar király tengeri hajóhada a középkorban. Bp., 1934.; *Nagy Miklós Mihály*: Boldog békeidők haditengerészei. Bp., 2003.; *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. II. kötet. Bp., 1899.; Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. kötet. Szerk.: *Szentpétery Imre*. Bp., 1923.; *Spalatói Tamás*: A salonai és spalatói főpapok története. In: A tatárjárás emlékezete. Szerk.: *Katona Tamás*. Bp., 1987.; *Wertner Mór*: Negyedik Béla király története. Temesvár, 1893.

A székelyes csángók hazatelepülése I.¹

„Több, mint negyvenezer ember él ottan a pokol tornácán, ahonnan bármelyik pillanatban szívesen eljönne, ha eljöhete.”²

Az előzmények

1941 nyarán a Kárpátoktól keletre élő egyik magyar népcsoportot, a bukovinai székelyeket áttelepítették Magyarországra. Ekkor a magyar kormányhivatalokban úgy gondolhatták, megnyugodhatnak, mert a migrációs kérdés eme vetületét megoldották. Pedig erről szó sem volt. Miután a bukovinai székelyek hazatértek, az eddig is fanatikus papjuk, dr. Németh Kálmán most már a moldvai csángó-magyarok ügyét igyekezett felkarolni.³

Dr. Németh Kálmán a „Százeezer szív sikolt” című könyvét dedikálja

1930-as években a román csendőrség minden felbukkanó „gyanus idegent” órákon belül kiutasított a csángó-magyar településekről, legyen az magyarországi, vagy erdélyi kutató, vagy erdélyi magyar turista. A csendőröknek utasításuk volt arra, hogy minden odajövő magyart ki kell utasítani a csángó falvakból.

A moldvai csángóknál járt magyar etnográfusok, nyelvészek, újságírók mind-mind arról számoltak be, hogy az igen nagy szegénységben élő, még magyarul beszélő csángók nagyon el vannak keseredve,

Az első világháborút követő béketárgyalásokon (ahol nem is volt igazi tárgyalás, hanem csak a győztes fél diktátumának elfogadása) a magyar béke delegáció felvetette a csángó-magyarok ügyét is, de a béketanács az elkészített emlékiratot figyelembe sem vette. A csángó-kérdés román belügy maradt, a moldvai magyar népcsoport továbbra is ki volt szolgáltatva a román államhatalom képviselőinek.

A csángóságnak a trianoni diktátum talán annyi pozitív eredményt hozott, hogy megszűnt a korábbi mesterséges elszigeteltségük az erdélyi magyarságtól. Most már könnyebben el tudtak jutni a hagyományos csiksomlyói pünkösdi búcsúra. Az erdélyi magyar szerzetesek és katolikus lelkészek is könnyűszerrel átjárhattak Moldvába. A bukovinai Józseffalva plébánosa, dr. Németh Kálmán a harmincas években rendszeresen misézett és gyónatott magyarul Bákó megye falvaiban.

A román hatóságok természetesen nem nézték jó szemmel az erdélyiek és a csángók rendszeres találkozásait. Az

¹ Részlet a szerző „Idegen földre siettem” című, kiadásra készülő könyvéből.

² Vincze Gábor: A „Kánaánba vezető út. Szeged-Deszk 2001–2004.

³ Dr. Németh Kálmán Szamosújváron született 1897. január 26-án. Apja, szintén Németh Kálmán, állatorvos volt, a bukovinai Józseffalván van eltemetve a templom melletti kriptában. 73 évet élt. Édesanyja dobozi Csuthi Zulejka a bátaszéki temetőben nyugszik. 84 évet élt. Nagymamája dobozi Csuthi Danielné 100 évet élt és 1951-ben halt meg. Ő is a bátaszéki temetőben nyugszik. Kolozsvárot tanult és ott lett bölcsész doktor. Ferenczendi szerzetes korában a „Katolikus Viág”-ban páter Gellért néven írt „Édes Erdélynek”. Magyar katolikus pap volt. Erdély születésű és Erdélynek, a székelységnek a szerelmese. Nyughatatlan művészeljelle nem illett az alázatos rendi életformába. 1932-ben Robu Mihály jasi püspöknél jelentkezett Bukovinába és Sebestyén Antal javaslatára Józseffalvára helyezték, ahol akkor sem magyar tanító, sem pap nem volt. Nyolc évig volt Bukovinában. Ottani tevékenységéről és az akkori időkről szól a „Százeezer szív sikolt” című könyve! A történelmi események megérlelték a székelyek hazatérését. Ennek vezetője lett és 1941-től Kolozsvárot és Budapesten intézte a hazatelepítés ügyeit. 1941-1944 között a Józseffalviakkal együtt Bácskában élt, majd 1945-től Bátaszék és Mórágys következett. A körülmények és a politikai helyzet következtében 1947-ben Amerikába ment. A pittsburgi magyar nyelvű újságban, a „Magyarság”-ban folytatásokban közölte a „Tűzmadár” című könyvét. A pennsylvaniai Bronsville városkában telepedett le és szinte azonnal a magyarság szolgálatába állt. A székelység kálváriája és a hontalanság terhe élete végéig emésztette. Ott is halt meg 1966. március 26-án egy piros lámpánál az autójában. Hamvait 2005-ben hazahozták és nagymamája bátaszéki sírjába helyezték el. Mikor a nagymama meghalt, sírkövére ezt vésette: „Mikor kicsi voltam, veled aludtam. Mikor öreg lettem, idegenbe szakadtam. Mikor járadt vándor lettem, s betegem sírágyam kerestem, a Te kemény kőpárnádra melléd bújniék pihenni. Nagymama, adj helyet, húzódj beljebb.”

amiért minden kérésük ellenére az egyházi hatóságok nem engedélyezték a magyar liturgikus nyelvet. Így a két világháború között ez a népcsoport továbbra is „árván” maradt. A hatóságok igyekeztek minden erdélyi kapcsolattól elvágni a csángókat. Ezért akadályozták meg azt is, hogy – magyar nyelvű elemi iskola nem lévén Moldvában – a csángó gyermekek erdélyi magyar felekezeti iskolákban tanulhassanak. Azoknak az iskoláknak, amelyek felvettek csángó gyermekeket is – egy sovíniszta törvényre hivatkozva megvonták a nyilvánossági jogát, mivel a hatóságok a csángókat kivétel nélkül románoknak tekintették, és mint ilyenek, magyar felekezeti iskolákban nem tanulhattak.

Az 1930-as évek elején már csak az igen idős Neumann Péter, bogdánfalvi lelkész misézett és gyónatott magyarul. Sebestény Antal hadikfalvi esperes-plébános 1936-ban 6-7 csángó-származású papról tudott, akik „meglehetősen beszélnek magyarul”, de ezeket olyan csángó falvakba helyezték, ahol „magyar nyelvre már nincs szükség.”

A helyzet már az 1920-as évek végére odáig fajult, hogy például a színmagyar Forrófalván (Kákova) a plébános (Romilla Bonaventura) a szöszékről kijelentette: „*Legyen átkozott a magyar nyelv, és aki magyarul beszél!*” Sovíniszta elvakultságában odáig ment, hogy azzal fenyegetőzött: nem esketi össze azt a fiatal párt, amelyik nem tudja románul a katekizmust. A forrófalvi pap pedig csak egyházi előljárójának az álláspontját képviselte. Mihai Robu püspök ugyanis 1938-ban rendeletileg tiltotta meg, hogy – már ahol még előfordulhatott – magyar nyelven dicsérhessék a Teremtőt. Egy évvel később a világi hatalom is ügymond bekeményített: Bákó megye prefektusa elrendelte, hogy a „katolikus templomokban az istentiszteletet csak románul és latinul szabad mondani. A papoknak és kántoroknak nem szabad az egyházi énekeket más nyelven énekelni, csak románul és latinul. Mindenkit szigorúan megbüntetünk, aki ez ellen vét.

Ez a rendelet sok csángó-magyar falut érzékenyen érintett, mert ahol nem hallhattak magyar nyelvű misét, a deák (kántor) az énekek egy részét magyarul is énekelte. Ennek most véget kellett vetni. A Bákó megyei papság kérésére, a csendőrségre idéztették az összes kántort és „börtönbüntetés, elhurcolás fenyegetésével” tiltották el egyszer s mindenkorra a magyar éneket és a magyar imádságot.

A józseffalvi plébános Németh Kálmán már 1940 októberében sürgetni kezdte a magyar hatóságokat, hogy ne csak a bukovinai székelyeket hozza haza a budapesti kormány, hanem a moldvai csángókat is. Pedig ekkor Németh Kálmán nem vette figyelembe, hogy a budapesti hatóságok még a bukovinai székelyek áttelepítésére sem készültek fel. A moldvai csángók kérdése – Budapestről nézve – teljességgel átláthatatlan dolog volt. A budapesti külügyminisztérium ezért azzal a feladattal bízta meg Domokos Pál Pétert, hogy a bukaresti magyar követségre kiutazva, igyekezzen megbízható adatokat szerezni, illetve tanulmányozza az áttelepítés lehetőségét.

Domokos Pál Péter 1940. november 15-i munkatervében a csángók statisztikai adatain kívül ismertette az egyházi viszonyokat, majd vázolta a kérdés megoldásának lehetséges változatait.

Először abból a feltevésből indult ki, hogy a második bécsi döntésen meghúzott államhatárok tartóssak lesznek. Ezért:

– szellemi munkások – papok, kántorok, ügyvédek, orvosok, mérnökök – közreműködésével, könyvek segítségével „öntudatos magyarokká” kell nevelni a csángó-magyarokat;

– ha a bukovinai székelyeket hazatelepítik, papjaikat „nem kellene kiengedni”, hanem a csángók köze kellene küldeni (ami később meg is történt);

– felsorolta azokat a személyeket, akiket be lehetne vonni a csángó-akcióba.

Péter bácsinak ez a javaslata valljuk be illuzórikusnak tekinthető. Az előbbiekben láthattuk, hogy a román egyházi és világi hatóságok mindent elkövettek a csángó-magyarok mielőbbi asszimilálására, semmiképp sem engednék meg, hogy „öntudatos magyarokká” neveljék a csángókat.

Második lépésben a magyar kormánynak lakosságcserét kellene javasolni a bukaresti kormánynak, még pedig úgy, hogy minden moldvai magyarért egy „csonka-országi” román „adnának”, vagyis a legkeletibb magyarért a legnyugatibb román. Ez a javaslat akkor lett volna kivitelezhető, ha Péter bácsi pontosan megjelölte volna kikre gondolt, mert az 1920-ban a magyar népszámlálók csak 23 695, 1930-ban pedig 16 221 román nemzetiségű lakost írtak össze. Tehát jóval kevesebben voltak, mint az 1930-as hivatalos román népszámláláskor kimutatott magyar anyanyelvű csángók száma Moldvában.

Harmadik javaslat szerint Budapest nem kérdezné, hogy haza akarnak-e jönni, vagy sem a moldvai csángó-magyarok, hanem kijelenti, hogy „minden csángó-magyart gyermekének tekint, és Romániától követeli.”

A bukaresti kormány azonban semmiféle lakosságcserebe nem volt hajlandó belemenni. Még abban az esetben sem, ha a trianoni Magyarország területén élő román szórványról van szó. A bukaresti politikai vezetés számára a moldvai csángók (pontosabban a moldvai katolikusok!) fontosabbak voltak, mint az a pár tízezer román, melynek beolvadása a magyarságba „elviselhető veszteségnek” számított, cserébe azért, hogy sikeresen asszimilálják azt a még magyar nemzetudattal rendelkező népességet, mely Moldva kellős közepén él.

Péter bácsi javaslatait a csángókért a mindenre elkötelezett tudós embernek a féltése, aggódása, szeretete diktálta és nem a rideg valóság. Valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy az illetékes magyar hatóságok, akik a bukovinai székelyek áttelepítésével is csak hosszú habozás után foglalkoztak komolyabban, a csángó-kérdést egyelőre levették a napirendről.

De nézzük meg mit mondott Domokos Pál Péter a bukaresti kiküldetésével kapcsolatban.

„Én ezidőtájt az erdélyi római katolikus püspökség tanfelügyelője voltam és a tanítói önszegélyező gondnoka. A kolozsvári konzul üzent, hogy menjek be hozzá. Továbbította nekem Teleki Pál és Csáki István akaratát, mely szerint új állásomat a bukaresti magyar nagykövetségen kell elfoglaltanom. Azonnal megkerestem Márton Aront, aki azt mondta, hogy itt nincs mit gondolkodni, menni kell! Feloldott és megadta a működési bizonyítványomat, én pedig elfoglaltam új állásomat. Diplomata útlevelel láttak el, ami azt jelentette, hogy oda mehettem, ahova akartam, nem tartóztathattak föl senki. Bementem Bárdossyhoz (ekkor ő volt a bukaresti magyar nagykövet), hogy pontos utasítást adjanak a feladatomról. Ott volt nála az egyik Zichy és Pap Gábor. S mondják a feladat: a keleten élő magyarokat haza kell hozni.

Hozzáláttam a kérdést feldolgozni, ilyen és ilyen részekre kell felosztani a kérdést, ilyen és ilyen dolgokat kell megoldani a tényleges megoldás előtt.

... Úgy képzeltem, hogy mikor minden meg van, a nevelésükre alkalmas tanítókat kell odaállítani, hogy abból, amit ezer esztendő alatt elveszítettek, ha keveset is, de kapjanak valamit vissza. ... Úgy érzem ma is, hogy fontos és komoly tervet dolgoztam ki számukra, amelyet sajnos nem tudtam megvalósítani. Az akadály a katonai vezető volt. Mint tudjuk, minden követségben van egy katonai szem. Hát itt is volt, s türelmetlenkedett, hogy lassan megy a dolog, s én ne gondolkozzam, hogy mi lesz ezekkel az emberekkel, hanem csak hozzam haza őket, s ahogy lesz, úgy lesz ...

– Ezt én nem csinálom! – Tehát eljöttem onnan, s csinálták, akik csinálták, tovább.

A terv különben az volt, hogy Bukovina öt falujának – Andrásfalva, Józseffalva, Fogadjisten, Istensegűs és Hadikfalva – székely lakosságát hozzuk haza, s Moldvából azt, aki jönne.”

A magyar hatóságok arra is ügyeltek, hogy a sajtó ne mozgósíthassa a csángók ügye mellett a közvéleményt. 1940. december 12-én a cenzúrabizottság a Miniszterelnökségre hivatkozva leszögezte: „csángó-magyarokra vonatkozó cikkek nem engedhetők át!”

Pedig 1941 őszén már a moldvai csángó-magyarok egy részében is „mind inkább erősödött a hazatérés vágya.” Ennek egyik oka, hogy eljutott Moldvába a székelyek hazaköltözésének híre és az is, hogy letelepítették őket Bácskába. A másik ok az volt, hogy a Bákó megyei csángó-magyar falvak egy részében egyfajta agitáció folyt a kitelepedés érdekében.

A csángó kérdés egy román hírszerző szemmel

Mielőtt a csángók kitelepülésének kezdetét vizsgálánk, nézzük meg, hogy a hivatalos román álláspont milyen volt a csángókkal szemben?

Olti Ágoston kutató néhány fontos titkosszolgálati dokumentumra lelt, melyek a csángók román állam iránti elkötelezettségének megítélését vizsgálták.⁴ A szerző kutatásai során talált dokumentumok a Román Speciális Hírszerző Szolgálat (Serviciul Special de Informații – SSI – iratanyagából kerültek elő. Ezek a dokumentumok elsősorban arról tudósítanak, hogy a háborús körülmények között igen nagy jelentőséggel bíró hírszerzés hogyan látta a csángó-kérdést. Az SSI által készített feljegyzések nem propagandacélból készültek, hanem a hadsereg részére. Jelentéseit a korabeli politikusok a lehető legmegbízhatóbbnak tartották, a döntések előkészítésénél maximálisan figyelembe vették.

⁴ Életutak 1. Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának. Bp. 1988. 24–25. old.

⁵ Olti Ágoston: A moldvai csángók román állam iránti lojalitása a második világháború alatt – a román titkosszolgálati dokumentumok tükrében. In. Moldvai Magyarság 2006. augusztus – október számok. Rövidített átvétel.

A hírszerzést a román nagyvezérkar kémelhárító osztálya 1942. október 30-án kérte fel arra, hogy vizsgálja meg a csángóknak a román állam iránti lojalitását.

Tekintsünk át néhány korabeli dokumentumot.

I. Dokumentum: „Az SSI válasza a Nagyvezérkar felkérésére a csángók román állammal szembeni magatartását illetően.”

„A következőket tudom az önök tudomására hozni:

– Az elvégzett vizsgálatokból az következik, hogy a moldvai csángók az állam és annak szervei iránt lojális magatartást tanúsítanak. A csángók minden állampolgári kötelezettségüknek eleget tesznek, nem vonják ki magukat az adók határidőre való befizetése alól, a községeiket helyenként példás rendben tartják, vonakodás nélkül elvégzik a közmunkát, katonai kötelezettségeiknek eleget tesznek ...:

– A csángók részt vettek az 1877-es (Románia az orosz-török háborúban az oroszok oldalára állt, ezért jutalmul megszabadult a török porta fennhatóságától – LM) háborúban, meg vannak a saját hőseik, közülük többen kitüntetést kaptak. Harcoltak az 1916-1918-as háborúban (Románia csúfos vereséget szenvedett a magyar, osztrák és német haderővel szemben – LM), épp a magyarok ellen, anélkül, hogy részükről árulás történt volna. 1942. november 15.”

Itt meg kell jegyezni, hogy a Hírszerzés hivatalos álláspontjával szemben a Jászvásári Püspökség levéltárában folytatott kutatás arról ad hírt, hogy a katolikusokat (csángókat) nem fogadták el katonának, többek között azért, mert „a katonai hadviselés tájékoztatva volt arról, hogy az első világháborúban a katolikusok töltött káposztával (galuskával) várták a német-magyar csapatokat, és ha valamiféle magyar beavatkozás történe, a katolikusok lemészárolnák a románokat.”

Nem furcsa, hogy a Nagyvezérkar számára készített jelentés gyökeresen ellentmond annak, milyen képet a jászvásári katolikus püspökség keretében kialakítottak a csángókról?

II. Dokumentum: Jelentés Sandu Ioan hírszerzőnek Moldvában a Nagyvezérkar felkérésére folytatott vizsgálatáról.

„Moldvai csángó-kérdés – általános áttekintés.

... Köztudott, a csángók elég nagy számban vannak jelen szinte minden moldvai városban és néhány megyében, főleg Bákó és Román megyék számos községeiben. A kapott utasítások alapján először a városokat Iași-t, Băcău-t, Roman-t kerestem fel, azonban a probléma és a küldetésem jellegéből kifolyólag a kutatásom nem volt eredményes ... Úgy határoztam, meglátogatom a „csángók” által lakott egyik fontosabb vidéki központot, Szabófalvát. Az első benyomások alapján ... azt állapítottam meg, hogy a probléma önmagában nem csupán magyar, hanem katolikus kérdésként jelenik meg. 1942. november 16.

A moldvai katolikusok ügye politikai szempontból.

Ami elsősorban érdekel az, hogy ez a katolikus népesség etnikailag románnak, vagy idegen etnikai eredetűnek érzi-e magát?

... A városban a kérdés megválaszolása sokkal nehezebb ... itt sokkal emancipáltabb (önálló, független, szabad) a lakosság, mint falun és a katolikusok annyira összevegyültek a bennszülött? (román) lakossággal, hogy a kérdés mélyebb tanulmányozása megköveteli az illetőkkel való kapcsolatot ... Megállapítható: *a városi katolikus lakosság sokkal kevésbé hordja magán az idegen eredet jellegét, mint a falusiak. A falvakban a fentről jövő erős nyomás következtében a felszínen nem látszik egyetlen, a magyar eredetre utaló jel, még a legmagyarabb falvakban, mint például Szabófalván sem. A közigazgatási hatalom, pontosabban a rendőri, olyan szigorúsággal van végrehajtva, hogy a lakosoknak semmi lehetősége nincs a nyilvánosság előtt etnikai eredetük kifejezésére. A magyar beszéd és a lakosok etnikai eredetük az érintése tiltott. Ez azonban csupán a nyilvánosság előtt van így: A lakosság a bensőségebb körökben – családban, kocsmában, az utcai csoportokban, a mezőn – ahova nem ér el a csendőrség, valamint a falusi adminisztráció és klérus szeme és füle – magyarul beszél, és néha-néha katolikus etnikai eredetükről is beszélnek. A tiltásoknak a legfontosabb exponense (kirendelt képviselője) a csendőrség, melynek szerepére nem térek ki, mivel nem az én témám.*

Második tényező maga a katolikus klérus...

A katolikus klérus – legalább is most – a legnagyobb erőfeszítéssel próbálja a lakosság fejébe verni, hogy az ők etnikai származásuk román, csupán a katolikus vallás különbözteti meg őket a román ortodoxoktól. (A román eredet hirdetői közül Iosif Petru Pal volt az első, aki ügymond „tudományos érvekkel” alapozta meg a román eredet elméletét. Az 1941-ben megjelent könyvében történelmi, etnikai, et-

nográfiai, földrajzi, etnológiai, nyelvészeti és logikai érvekkel szemléltette a román eredetet. A román kormányzervek részére a történelmi érvek nem voltak elégségesek, ezért elrendelték a vérvizsgálatot. A vizsgálat eredményeit egy német és egy román nyelvű kiadványban összegezte, ahol a román eredet a kor divatos rasszista módszereivel bizonyította.)

A katolikus klérus álláspontja a lakosság etnikai eredetét illetően pozitív, vagyis az állam érdekeinek megfelelő, de ugyanilyen mértékben káros az illető lakosságra gyakorolt abszolút katolikus hegemonia kérdése ... A kérdés politikai aspektusához szervesen hozzátartozik ennek a népességnek az államhoz való viszonyulásának kérdése. Ezt illetően nyugodt lelkiismerettel kijelenthető, hogy eleget tesznek a kötelességeiknek, akárcsak a bennszülött ortodoxok, sőt egyes kérdésekben még jobban. ... Nem vonják ki magukat az adók időben való fizetése alól, a községeiket, az őslakos románokhoz hasonlóan, rendezett állapotban tartják, a közmunkákat visszakozás nélkül elvégzik, és végül a katonai kötelezettségeiknek is eleget tesznek. ...

1942. november 17.

A moldvai katolikusok kérdése, az etnikai származás kérdése az illető lakosság körében.

„A kérdést három szempont alapján vizsgáltam:

1. a lakosság szellemi vezetőinek az álláspontja,
2. a magyar nyelv használata,
3. a lakosság álláspontja az etnikai eredet kérdésében.

A lakosság szellemi vezetői elsősorban a katolikus klérus tagjai, a szó tágabb értelmében, azaz az illető falvak papjai, tanítói (kántorai), a katolikus tanítók és a katolikus községekben levő kolostor szerzetesei.

A katolikus klérus álláspontja nagyon világosan van megfogalmazva, és ugyanolyan határozott. Ezek, hogy az előző jelentéseimben már rámutattam, egy tiszta román hangulatot tartanak fenn a lakosság körében. (Már az olasz misszionáriusok idején ellenszenv alakult ki a magyar klérussal szemben. Miután a helyi (Jászvásárban képzett) klérus átvette a parókiákat, átvette a magyar papok és a román nyelv iránti magatartást is. A moldvai katolikusok románosítása nemcsak a román államnak köszönhető, hanem főleg a helyi katolikus klérusnak – először az olaszoknak, majd a helybelieknek.) Azaz a lakosság vallási és világi nevelését azzal folytatják, hogy az egész moldvai katolikus lakosság román etnikai eredetű, és a többiekől csupán vallásukban különböznek.

(Domokos Pál Péter 1941-ben írja a következőket: „Csoda-e ezek után, ha a csángó-magyar származású pap, boldog örömmel kiált fel Kotnárbán, a román tengerbe pusztult régi magyar faluban, mondván: „Lassan eltűnik a magyar nyelv, melynek helyét a mi országunk édes nyelve (román) foglalja el. Ma egyetlen katolikus sincs Kotnárbán, aki magyarul tudna. A mai új templomban csak románul prédikálnak. Ma, ha valamelyik katolikusnak azt mondd magyar, azt válaszolja dühösen: „nem uram, én katolikus román vagyok.”)

Ez a román állam érdekeit szolgálná, azonban a katolicizmus oly mértékben az emberek lelkébe ivódott, hogy ez a katolikus egyház abszolút hegemoniájához vezetett, ennek a hegemoniának minden káros következményével. Elsősorban belevetette a katolikus egyháznak azt az ismert dogmáját, hogy „a katolikus egyház egyetlen megváltó egyház a világon levő összes egyház közül.” Ez a tanítás olyan mélyen beegyökelezett az emberek lelkébe, hogy számukra az élet alfája és omegája az egyház és annak világi képviselői. A moldvai katolikus a legbigottabb, és a klérusnak a legalávetettebb bármely népnél, ahol alkalmam volt a nép lelkét tanulmányozni. A katolikus klérus egyszerűen rabságban tartja ezt a népet. Ennek a dogmának az a következménye, hogy magukat magasabb-rendűnek tartják az összes nem katolikus népnél és ennek következtében az ortodox románoknál is. Az ortodoxokat is egyfajta eretneknek tartják, akárcsak a többi nem katolikus népet. Ennek következtében a klérus a népet egy ördögi körbe tartja bezárva.

E szellemiség által a katolikus klérus abszolút szellemi hatalomra tett szert az emberek fölött, és ennek a hatalomnak a birtokában a katolikus papok megakadályoznak minden keveredést másokkal, de főleg a bennszülött ortodox románokkal. Ez oda vezetett, hogy a moldvai katolikus lakosság egyfajta katolikus nemzetiségűnek tartja magát. Ez az állapot (hogy ezek a katolikusok magyarok lennének) – ahogy az előző jelentéseimben rámutattam – igen veszélyes és káros a román államra nézve, mivel ezáltal a katolikus klérus a neki alárendelt népességet egy elszigetelt, a bennszülött románokkal szemben egyfajta ellenséges közösségben tartja. A katolikus klérusnak a lakosság fölötti hatalma annyira teljes, hogy a nép sem közösségség, sem egyénileg, nem tesz egy lépést sem a klérus jóváhagyása nélkül.

Nagyon látványos a papok magyarságtudatot romboló, elrománosító magatartása. (A magyar nyelvnek a templomok falai közül, hatalmi szóval történő kitiltására már Camilli püspök idején sor került: 1889-es pásztorlevelében megparancsolta, hogy „a plébániák templomaiban, a pápai enciklikákban előírt imádságok semmi más nyelven nem mondhatók, csak román nyelven.” Mihai Robu püspök 1938-ban rendeletileg tiltotta meg, hogy magyar nyelven dicsérhessék a Teremtőt. Egy évvel később a világi hatalom is „bekeményített”: Bákó megye prefektusa elrendelte, hogy „a katolikus templomokban az istentiszteleteket csak románul és latinul szabad mondani. A papoknak és kántoroknak nem szabad az egyházi énekeket más nyelven énekelni, csak románul és latinul ... Mindenkit szigorúan megbüntünk, aki ez ellen vét.”)

Ezt ők azon számítás alapján teszik, hogy a román állam vezetésének kegyeibe férközzenek és a román állam oltalma alatt, megtarthassák a hatalmukat a lakosság fölött, a katolikus egyház felsőbb vezetésének utasításai alapján vezetve azt.

(A modern román állam megalakulása [1877] előtt a Szent Szék Moldvát már 1622-től missziós területnek tekintette. 1884-ben a Vatikán el tudta érni, hogy Moldvában szilárd egyházi struktúrát hozzanak létre: felállították a jászvásári székhelyű római katolikus egyházmegyét. Egy évvel korábban létrehozták a bukaresti püspökséget stb.)

Ennek az egyeduralomnak az egyik következménye az, hogy ezt a népességet soha nem tudja felszippantani a bennszülött lakosság, mivel a katolikus klérus a legnagyobb szigorúsággal megtiltotta (az összes a katolikus egyház által ismert átok által), hogy egy katolikus legény egy ortodox román leánnyal házasodjon, vagy egy lány ortodoxhoz menjen férjhez (ezt az ortodox románok és a katolikusok is beszélik.)

A magyar nyelv használata épp annyira jellegzetes és érdekes, mint a moldvai csángókérdés egész problémája. Sok községben a nyelvhasználat egy alaposabb kutatást igényel, a lakosság többsége – az állami hatóságok és a klérus minden tiltása és felügyelete ellenére – odahaza magyarul beszél. (Szülőfalumban Lábnyikban ez a mai napig is így van.L.M) Ez a nyelv azonban inkább egy zsargon, amely nagyon távol áll a napjainkban beszélt magyar nyelvtől. Annyira elferdített, hogy azt lehet mondani róla, hogy annyira hasonlít a magyar nyelvhez, mint a jiddis zsargon a némethez. (Allítja ezt egy román hírszerző tiszt!) És a legérdekesebb jellegzetessége ennek a nyelvnek, hogy akik beszélik, nem is gondolják, hogy ez magyar, hanem meg vannak győződve arról, hogy ez egy katolikus nép nyelve, amelyet mind a papok, mind az állam – általuk ismeretlen okokból – üldöz.

Az etnikai eredetüket illetően a lakosság három fő kategóriába osztható:

Első: ide tartozik a lakosság nagy többsége. Nem is ismerik a probléma létét. Ennek a csoportnak a többségét egyszerűen nem érdekli az etnikai eredet kérdése, megelégszik azzal, hogy tudja, hogy ő román, aki tagja a katolikus egyház nagy nemzetközi közösségének, és ezáltal minden más vallásúnál magasabb rendű.

Második: a következőképp teszik fel a kérdést: minden lépésnél beleütközünk abba, hogy – katolikusok lévén – úgy viselkednek velünk, mint akik idegen etnikai eredetűek. Az állami adminisztrációban, a hadseregben, a munkahelyeken (pl. vasút) ezért fenntartásokkal kezelnek, sőt üldöznek minket. Ebbe a helyzetbe belenyugsunk és folyamatosan magunkban hordjuk a tisztázatlan etnikai eredetünk bélyegét, és hogyha a többi emberrel egy sorba szeretnénk kerülni, megkettőzött erőfeszítésekkel kell bizonyítanunk a román állam iránti lojalitásunkat. Hogy ennek a helyzetnek véget vethessünk, tisztázni kell végre az eredetünket, hogy ne legyünk alsóbbrendűségekre ítélve egész életünkben. Azok, akik ezt vallják, értelmesebbek és egy kicsit többet tanultak (a román iskolákban).

Harmadik kategória: (számbelileg igen kevesen) azok, akik magyar etnikai eredetűnek vallják magukat. Ezek olyanok, akik gyakrabban, vagy hosszabb ideig kapcsolatba kerültek az erdélyi magyarokkal, Erdélyben vagy akár Bukarestben. Mivel igen kevesen vannak, nincs semmilyen jelentőségük.

A helyi román közvéleményben a problémával kapcsolatban két irányzat van.

Az első azt vallja, hogy eltekintve ennek a népnek a valódi származásától – *minél hamarabb románosítani kell, hogy eltűnjön a nemzet testéből az az üszök, amit a moldvai katolikus lakosság alkot.* E nézetben belül két különböző vélemény is megjelenik. Az egyik azt vallja, hogy ez a népesség elrománosodhat úgy is, hogy megtartja a vallását. A másik szerint a románosítás csak az ortodox vallásra való áttéréssel lehetséges. Az első vélemény azt sugallja, hogy Pál pap könyve minden szempontból kapóra jött. (Iosif Petru Pal – Pál Péter József – könyve akkor jelent meg 1942-ben, amikor egy Petru Râmneanu nevű ember a csángókat úgynevezett „katolikusvérű románok”-nak próbálta meghatározni.

Az Antonescu-diktatúra idején az elrománosodott csángó katolikus klérus a román eredet bizonygatásával akarta a csángók „nemzethűségét”, „megbízhatóságát” alátámasztani. A második irányszabályzat ellenben azt vallja, hogy nagyon világos a moldvai katolikusok nagy többségének a magyar származása. *És ezért nem lehet a fejükből kiverni, tehát soha nem lehet elrománosítani őket, és nem is kell, hanem Magyarországra kell küldeni őket.* Ezt a nemzet testén levő úszköt csak ezzel az intézkedéssel lehet kioperálni a nemzettestből, tehát Pál pap könyve képmutató, megállapításai érvénytelenek.”

„*A moldvai Katolikusok kérdése. A magyar irredentista propaganda és a csángóügy.*” 1942. november 18.

„Tudjuk, hogy az utóbbi időben, körülbelül egy éve, Magyarországon újra napirendre került a „moldvai csángók ügye”.

Megszakítva román hírszerző tiszt jelentését néhány észrevételt el kell mondani. Mint már korábban szó volt róla, a mintegy 15000 főre tehető bukovinai székelyeknek a szervezett áttelepítése után jelent meg a moldvai csángók lassú hazatelepítésének ötlete. Ez a hazatelepítés nem volt sikeres, hiszen csupán 160 személyre teszik azok számát, akik áttelepültek. 1942-től az áttelepítés szinte teljesen leállt (néhány kivételtől eltekintve), részben a román utazási korlátozások életbeléptetése miatt, részben a magyar hatóságok úti-okmány kiadásának szüneteltetése miatt. A kérdés a front közeledtével 1944-ben került ismét napirendre, amikor a német megszállást követően (1944. március 19.) megalakuló Sztójay-kormány április elején jóváhagyta a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő M. Kir. Kormánybiztosság titkos szervező munkáját. A helyszínen történő tájékozódás (és szervezkedés) egyik kulcsfigurája a brassói magyar főkonzulátus sajtóelőadója, Baumgartner (1941-től Besenyő) Sándor volt, aki alapos terepismerettel rendelkezett, mivel a harmincas években a jasi katolikus teológián tanított. Áprilisban, titokban felkereste a Bákó megyei csángó-magyar településeket, és a fontosabb falvakban „sejteket” állított fel, vagyis „bizalmi férfiak” hálózatát hozta létre, azzal a feladattal, hogy lehetőség szerint „hálózzák be” az összes, még csángó-magyarok által lakott falvakat, majd amikor a hatóságok elrendelik az érintett megyék lakosságának kiűritését, akkor minél nagyobb részüket Magyarország felé „terítsék el.”

Besenyő terve egyrészt arra épült, hogy a front közeledtekor Bákó megyében is olyan nagyarányú lakossági kitelepítés fog történni, mint Besszarábiában és Bukovinában. Másrészt arra számított, hogy a bizalmi emberei a román hatóságok tudta nélkül tudnak szervezkedni, és a csángó-magyarokat sikerül megnyerni az áttelepedés gondolatának.

A magyar katonai felderítés is kiküldte néhány emberét a csángók közé, akik megállapították, hogy az áttelepedés helyzete nem olyan megnyugtató, mint ahogy azt Besenyő korábban állította. Ugyanaz volt a helyzet, mint ami korábban is akadályozta a csángó-magyarok tömeges áttelepedését. Ne felejtjük el a román hatóságok a háború alatt már annyira bíztak a csángó-magyarok állam iránti lojalitásában, hogy szinte minden csángó férfit (főleg családapát) behívtak a román hadseregbe. Hiányzott a férfiaknak az a rétege, amely már koránál fogva is dönthetett volna a családja sorsát illetően.

A magyar katonai felderítők jelentésükben megállapítják, hogy a „csángó magyarjaink örömmel fogadták a hazatelepítés lehetőségét, de a távollevő apa, férj, fiú stb. hiányában nehezen fognak elhatározásra jutni.” Tehát 1944 nyarán a fenti okok miatt a tervszerű, nagy arányú áttelepítés nem kezdődött el, de a csángó-magyarok beszívárgása folyamatos volt. Töredékes információk alapján, 1944 nyarán mintegy 250 személy lépte át a magyar–román határt.

Folytatva a hírszerző tiszt jelentését „Sok tudományos intézet, szervezet, folyóirat és újság intenzíven foglalkozik a kérdéssel, ezek közül is főleg a pécsi egyetem mellett működő Kisebbségtudományi Intézet. Pár hónapja – úgy voltam informálva, ... hogy a vezető magyar körök a moldvai csángók között egy helyszíni szisztematikus propaganda megszervezését tervezték. A terv kivitelezése során, a megcélzottak közé való jutásban nehézségbe ütköztek. Saját tapasztalatomból mondom, hogy a moldvai katolikus községekbe egy idegen sem tud belépni, nem hogy egy magyar, de még egy szomszéd községből való sem.” (Azt nem említi a román hírszerző, hogy a román hatóságok nem nézték jó szemmel a csángó-magyarok és erdélyi nyelvtestvéreik rendszeres találkozásait. Az 1930-as években a csendőrség minden „gyanús idegent” órákon belül kiutasított az adott csángó-magyar településről, legyen szó magyarországi vagy erdélyi (!) etnográfusról (pl. Lükő Gábor és Szabó T. Attila esete), vagy egyszerű turistáról. A háború előtt a csendőröknek kiadott szigorú utasítást, miszerint minden odajövő magyart ki kell utasítani a csángó-magyar falvakból, a világháború alatt ezt az utasítást még szigorúbban betartották.)

„Abból, amit láttam és hallottam azokon a vidékeken arra a következtetésre jutottam, hogy a magyar propaganda mégiscsak kapott eszközöket, mégha gyengéket is, hogy a csángó falvakba beférközzön, nem a propagandisták odavaló küldésével, hanem ezekből a községekből. Erdélybe utazók bevonásával. Ahogy korábban rámutattam, ezek tartják életben a magyar származás lángját, ezáltal téve eleget a kötelességüknek, hogy a községeikben magyar irredentista propagandát folytassanak.

A katolikus papság teljesen uralma alá vonta ezt a népet, a katolikus egyház misztikumának varázsával, mintegy egyetlen megváltást nyújtó, oly annyira rabul ejtették, hogy elérték, hogy ez legyen a lakosság egyetlen célja. Ezáltal odáig jutottak, hogy teljes hegemoniát élveznek a nép fölött, amely ellenvetés nélkül mindent elfogad, sőt némi ellenséges érzéssel is viszonyul mindahhoz, ami nem katolikus. A katolikus papság a hegemoniájának tökéletesítésével párhuzamosan egy „népesség-elmagyartalanító” tevékenységet is folytat, de ezt – legalább is az én véleményem szerint – nem a román állammal szemben lojalitás vezérli, inkább számító önérdékből teszik. Másképpen mondva: ezáltal az elmagyartalanítás által a katolikus papság az állam kegyeibe akar beférközni, és azt szeretné elérni, hogy ez utóbbi szemet hunyjon hegemoniájuk kiteljesedése fölött. (A szerző megjegyzése: ne felejtjük el, Románia államvallása az ortodoxvallás, a katolikus csak egy megtűrt kisebbség vallása. Azért, hogy a katolikus papság fenntarthassa teljes uralmát a csángó-magyar lakosság fölött, minden tekintetben kiszolgálja sovíniszta román államhatalom minden kívánságát.)

A klérus szeparatizmusa oly messzire merészkedik, hogy nem ritkán brutális eszközökkel is megakadályoz bármiféle keveredést az őshonos lakossággal (románokkal?). Minden eszközzel meggátolva az úgymond vegyes házasságokat. Röviden: a moldvai katolikusok államot képeznek az államban.”

„A csángó kérdés. Általános következtetések. 1942. november 20.”

„... azt szerettem volna bemutatni minél több bizonyítékkal, hogy a kérdés sokkal terjedelmesebb, mint ahogy távolról és felszínesen látszik: egy fontos nemzeti ügy.

Két különálló jellege van: a magyar és a katolikus aspektus (nézőpont).

1. A magyar jellegnek négy fontosabb eleme van, azonban már a kiinduláskor meg kell jegyezni, hogy ezek közül, a felszínen, a lakosság hétköznapi életében, nem látszik egyáltalán, hogy foglalkoznának a magyar származás kérdésével a lakosság körében. Csak amennyiben mélyebbre fúrunk a nép életében, vehetjük észre ezt a négy elemet.

– A lakosság többsége, sőt azt lehet mondani, hogy szinte mindenki a román állam iránt lojális állampolgár. Náluk nem is tevődik fel a kérdés, hogy esetleg más országban, bármely legyen is az, szeretnének élni.

– Ugyancsak a többség, de kisebb számban, nem foglalkozik az etnikai származás kérdésével, megelégszik azzal, hogy katolikus, és ezáltal egyfajta büszkeséget és felsőbbrendűséget érez az őslakos ortodoxokkal szemben.

– Egy jelentéktelen részüket foglalkoztatja a származás kérdése és szeretnék tisztázni azt, hogy beilleszkednek az őslakosok közé. Nagyon kevesen vallják a magyar származást, csak azok, akik kapcsolatba kerülnek az erdélyi magyarokkal Erdélyben vagy Bukarestben. Ezeket a magyar irredentizmus propagandistáiként lehet számon tartani, habár lehet, az ők tudtuk nélkül váltak azzá.

– Az elferdített magyar nyelv egy hagyomány, amelynek a magyarozatát nem is igen keresik.”

II. Dokumentum. A Iași-i körzeti kapitányság válasza a Hírszerző Szolgálat felkérésére 1942. december 31. (A dokumentumot 1943. január 2-án iktatták az SSI-nél)

„... Iași-i körzeti rendőrkapitányság által végzett vizsgálat alapján a következők állapíthatók meg:

Román város területén csak 7-8 csángó van, akik nem mutatnak a román érdekek iránt ellenséges magatartást, azonban a megye területén 39 003 csángó van, akik főleg a megye északi részén lévő községekben élnek.

(Megjegyzés: a csángók pontos létszámának meghatározásához nincsenek használható, pontos adatok. Az állami népesség-összeírásokat nem vehetjük alapul, mert vagy az anyanyelvi és nemzetiségi adatok hiányoznak (1918 előtt) vagy a vallási adatok (1945 után). Mikor pedig mindkettő ismert (1930-ban), akkor az derül ki, hogy a nemzeti kisebbségek „statisztikai eltüntetéseben” érdekelt hatóságok a ténylegesnél kevesebb magyarul beszélő csángót mutatnak ki Moldvában. Az 1859-es népszámláláskor, amikor a lakosság anyanyelvére is rákérdeztek, 52 811 római katolikust mutattak ki, akiknek mintegy 71,5 %-a, 37 823 személy még magyar anyanyelvüként volt feltüntetve. Nagy Románia létrehozása (1920) után az első népszámlálás 1930-ban történt. Ekkor 109 953 római katolikust mutattak ki Moldvában, amelyből – a statisztika szerint – csupán 23 800 volt magyar anyanyelvű. Tánzos Vilmos

kolozsvári néprajzkutató számításai szerint valójában ekkor még mintegy 45 ezer magyarul beszélő csángóval lehet számolni.)

Azokban a községekben, ahol a csángók alkotják a lakosság többségét, általában csak magyarul beszélnek, sőt még, amikor különböző kérdésekkel fordulnak a hivatalos szervekhez, akkor is magyarul teszik. Habár nem mutatták ki, ellenségesek a kormány intézkedéseivel szemben, nem jószívvel hajtják végre, a legtöbb esetben az arcukon lehet látni az egyetnemértést, csak a szankcióktól való félelmükben engedelmessé válnak.

Ez a helyzet annak tudható be, hogy nagyon alárendeltek az illető községek katolikus papjainak, akik a misék alkalmával a prédikációkban arra próbálják nevelni, hogy csak az ők utasításaira hallgassanak. Ennek a bizonyítéka, hogy a pap kérésére mindig megjelennek és készek bármire.

Ott, ahol a primár (polgármester) keresztény (vagyis ortodox), nem hajtják végre az utasításait, és mindenképpen abban járnak, hogy csángó polgármester legyen, hiszen a csángó polgármesterek a papokkal egyetértésben védik és érvényesítik az érdekeiket. Mindezt a politikai pártok idején (1938-ig), amikor a polgármestert választották, jelenleg (1942. december 31.), amikor kinevezik őket, fékezik a település fejlesztési programjának a megvalósulását és mindenképp a lecserelésén ügyködnek.

A csángók nem tagjai sem a kommunista, sem a légionárius (vasgárda) pártoknak. Ami a magyar irredenta propagandát illeti, habár nem voltak bizonyított esetek, azonban a papok csángók közötti befolyását ismerve a papok segítségével könnyen megvalósítható.

Bákó megye hegyes vidékén van néhány csángó falu, ahol őrzik a népviseletüket, római katolikus vallásúak és a magyar nyelv egy dialektusát beszélik. A megye alföldi részén van néhány csángó falu, amely őrzi a népviseletét, azonban nem beszélnek csak román nyelven. Mind lojalissak a román állam és az ő szervei iránt.

Azok a csángók, akik Fálciu megye területén vannak római katolikusok, románul és magyarul is tudnak és a román államnak engedelmes állampolgárai.”

(Folytatjuk)

Dr. Laczkó Mihály

Szentek, szüretetek, szőlőcsőszök

Trifun-nap a délszlávoknál

„Amikor Krisztus születését követően eltelt negyven nap, édesanyja elindult a templomba imádkozni. Útközben találkozott egy folyónál Szent Trifunnal. A vízen áthaladva térdig felemelte szoknyáját, hogy ne legyen vizes. Ám Trifun azonnal észrevette. »Mária, fehér lábad van!«, mondta neki. Ő erre nem válaszolt semmit. Amikor találkozott feleségével mondta neki, hogy vigyen gyógyírt a férjének, mert a szőlőmetszőkkel véletlenül levágta az orrát.” Mondják, hogy Szent Trifunnak szuggesztív hatalma volt. Szemmel gyógyította az idegbetegeket. A mondák szerint kilenvenkilenc ember megölését tulajdonítják neki, a századikat azért ölte meg, mert egy szüzlányt gyalázott.

Trifun-nap február 1-jére (a pravoszlávoknál 14-re) esik. A balkáni szlávoknál első tavaszi ünnepnek számít, amikor rituálék során az agrár ciklus kezdetét jelölik meg ily módon. A szőlő- és bortehermélekhöz kapcsolódik, akiknek védőszentje a kis-ázsiai Frigiába való Szent Trifun. Trifun keresztény hitre tért át, amiért Niceában, Jézus után 250-ben kivégezték. A szerb mondák szerint a halálát követő napon jelentek meg a szőlővesszőt tisztító rovarok, ezért a szőlészek és a borászok védőszentjüknek tekintik. Egy XVII. századi kéziratban megmaradt feljegyzés is megemlíti, hogy Kelet-Szerbia falvaiban *Orezačnak* és *Zarizojnak*, azaz metszőnek és vágónak nevezik, ugyanis neve napján kötelező érvénnyel egy vagy három szőlővesszőt levágnak, s azt borral leöntik. A szentet különböző jelzőkkel illetik: *sv. Tripun Rižač* (a vágó Szent Tripun, Kotorban az ottani horvátok), *sveti Triva guščar* (a ludas Szent Triva, Vajdaság), *Tripun pijanica* (részes Tripun, Macedónia), *Trifonovden*, *Trifon Zarezoj*, *Trifgon Čipija* (Bulgária).

Szent Trifunt kacorkéssel ábrázolják a Kattarói-öböl mentén lakó horvátok. Több templom védőszentje, többek között Kotor városáé is, ott csaknem ezer család tekintti védőszentjének. A vendéglősök is megünneplik neve napját. Trifun-napján a szentmisén a pap megszenteli a vizet, majd ezt követően a

szőlősgazdák szőlőikbe mennek, ahol jelképesen egy vagy három szőlővesszőt levágnak a szőlőbirtokuk széléről, majd borral, illetve pálinkával leöntik, hogy "jól teremjenek", hamut hintenek rájuk "hogy a szőlőfűrtök tömöttek legyenek" (Skoplje vidékén). Rendszerint férfiak végzik a műveletet, Timok vidékén pedig várandós asszonyok.

A szerbiai Resavában a szőlőtulajdonosok ilyenkor egy pincében közös imára gyűlnek össze.

Levágott szőlővesszőt hoznak magukkal, borral jól megöntözik és közös lakomát csapnak. A házigazda tisztségét évről-évre váltakozva töltik be a szőlősgazdák, kalácsot készítenek és „slavat”, azaz ünnepet tartanak. Levágott szőlővesszővel és különböző gyümölcsfaágakkal díszítik fel a gazdát. Az új házigazda az öreg házigazdától a kalács felét kapja, és ő hozza a pincéjéből a bort.

Dél-nyugat Bulgáriában a házigazda a szőlő közepén szentelt vízzel teli üveget ásott el, hogy ily módon megőrizze a jégveréstől a termést. Kumanovo vidékén jó volt meghemperedni a szőlőtőkék között, hogy úgy guruljanak a borral teli hordók is. Amikor ketten metszették a szőlőt, olyankor a házigazda áldása rituális párbeszédé alakult át: „Dedo Trifone, kade si?” (Trifun, öregapám, merre vagy?) A másik erre ezt feleli: „Čuja, čuuuja!” (Hallom, hallooom!) A házigazda jóvendülésbe kezdett: „Ne moga da te vida od crni i beli grozdaci” („Ne láthassalak a vörös és a fehér szőlőfűrtöktől”). Majd ezt követte a férfiak rituális lakomája.

A bolgárok a levágott szőlővesszőkből koszorút fontak, azokat hazavive felakasztották az ikon mellé. Észak-Bulgáriában ilyenkor választják meg a „car na lozjata”-t (szőlő-cárt), akit kezüket összefonva kocsin visznek el a faluba, ahol minden egyes házba betérve borral öntöznek, hogy bőséges termésük legyen.

A bulgáriai Radovišten borral kínálják meg egymást a gazdák, s az aki berúgva a földre esik az lesz abban az évben a „részegek császára”.

Bulgária Rodope vidékén, ahol a szőlészet kevésbé fejlett, Trifun-napkor rituálék megtartására kerül sor, amelyek szemantikailag rituális műveletekkel vannak kapcsolatban, az úgynevezett *trifonos-vaneval*, amikor párbeszéd formájában a terméketlen fát, a meddő asszonyokat és állatokat megfenyegették, hogy megmetszik, megvágják őket. A bolgároknál ismert még a *nasičane* szokása, amikor az ivartalan férfiakat borotvával megvágják.

Trifun-napot jégverés, a károskozó madarak, hernyók és rágcsálók, egerek és csúszómászók ellen ünneplik. Timok vidékén a férfiak a kertekben puskáikkal lövöldöznek, hogy a vakondokat elkeressék, s az asszonyok nem vesznek kezükbe orsót, hogy a madarak a vetések körül ne röpködjenek és ne szálljanak rá.

Szerbiában ezen a napon figyelik az időjárást. Ha Trifun napján esik a hó vagy az eső, akkor az év esős és termékeny lesz, ha napos idő van, akkor száraz és terméketlen.

Ha megcsordul Vince

A Katolikus Egyház több szentje is a Vince (latinul Vincentius) nevet viseli. Egyik közülük, akinek névnapját az Egyház január 22-én ünnepli, valójában a spanyolországi Cezaraugusti, a mai Saragoza város diákónja volt. Diocleciánusz császár uralkodása alatt Valenciában elfogták, válogatott kínzásokkal gyötörték halálra, s ott is temették el. Tiszteletét elősegítette nemesi származása, amelyre a feudális Európa sokat adott.

A magyarok Szent Vincét különösen a szőlővidékeken tisztelik, ugyanis neve kapcsolatba hozható a latin *vinum*, azaz *bor* szóval. Az egykori pécsi horvát szőlősgazdák megünnepelték *Vincencio*-t, a versendi sokác-horvátok Szent *Viceta*-t ünnepték. A bosnyák-horvátok *Vinceca*-t, a zalai horvátok *Vincovo*-t, a Dráva mentiek *Vinkovo*-t. A horvátok a bort nevezik *vince*-nek, a magyarok a rossz bort pedig *vinko*-nak, tehát a szent akarva-akaratlanul a borral hozható kapcsolatba, míg kínzása, az érett szőlővel, ugyanis testét a szőlőfűrthöz hasonlóan darabokra tépték.

Szent Vince legendája elmondja: őt Valeriusz püspök szentelte pappá. Abban az időben Maximiliusz és Diocletianus római császárok kíméletlenül üldözték a keresztényeket. Szent Vincét a római katonák elfogták és börtönbe vetették. Kíméletlenül vallatták. Testét apró darabokra tépték, hogy csontjai és belső szervei is kilátszódtak. Ámde Isten szolgálja Vince bátran tartotta magát, s kínjai közepette hozzá fohászodott. Börtönében a kivallatásnak alávetett Vincét az angyalok látogatták meg, akik vele együtt éneket zengtek. Daciusz római helytartó – aki elrendelte kivallatását – börtönében meglátogatta a meggyötört és megkínzott Vincét, s azt vette észre, hogy a vértanút fénysugár öleli körül. Ennek következtében a helytartó felvette a kereszténységet. A keresztények a börtöncellában sebeit csókolgatták.

vérét pedig zsebkendőikben fogták fel, majd hazavitték, hogy az megvédje őket minden rossztól. Szent Vince 304-ben halt meg, valószínűen január 22-én.

A pécsi horvátok a gyükési Bertalan kápolnában a horvát nyelvű istentiszteletet követően pincéikbe mentek, s hurkát, disznógömböcöt akasztottak a szőlőkaróra, hogy majd olyan fűrtök teremjenek, mint a gömböc. Hasonlóan járnak el a versendiek is, akik be-betérnek egymás pincéibe, ám egy-egy szőlővesszőt is levágtak, amit vízbe tettek, s tesznek ezen a napon. A kihajtott rügyekből következtetnek az új termésre. A mohácsi szőlőhegyen hajdanán nem maradhatott el a víg dudaszó, később tamburások zenéltek a szőlősgazdák nagy örömeire. Itt a sokác gazdák a János napján megszentelt borral és a vízkeresztkor megszentelt szenteltvízzel körüljárják a szőlőt és megszentelik a szőlőtöveket, valamint a négy sarkon lévő tőkét szentelt borral. A *gömböcöt*, illetve *kulent*, egyúttal a jófajta hurkát együtt fogyasztják el a szomszédokkal.

Az alsószenmártoni volt sokácok azt tartották, ha ezen a napon szép idő van, akkor az az évi szőlőtermés jónak ígérkezik. Ha a házak eresze alatt a jégcsapok kövérré híznak, akkor meg azt mondták, hogy a kukoricaesővek is olyan nagyra nőnek, mint a jégcsapok.

Csak férfiak vehettek és a mai napig is vesznek részt ezen a szeren, ahová barátaitak is meghívják. A szabadban tüzet gyújtanak. A gazda ezt követően a *kulent*-t a tőkére köti és visszatér a pincébe. Bort önt egy kancsóba, majd visszatér a szőlőtökéhez, a gömböcöt felakasztotta. Letérdelve imádkozik Istenhez, bő termést kér, a borral a szőlő négy sarkát megöntözi, majd visszatérve a kulenhez azt megkezdi, s eszik belőle. Jó jelnek számít, ha az eresz megcsordul. A magyarok, horvátok jó jelnek tekintik, ha ezen a napon esik az eső, mert akkor sok bor lesz. No, nem hiába mondjuk: „Ha megcsordul Vince, megtelik a pince!”

A pécsi szőlősgazdák Szent Illéshez, Szent Bertalanhoz, Szent Vincéhez fohászkodnak

Visszatérve a pécsi szüretre és a horvát szőlősgazdákra elmondható, hogy ez utóbbiak a város keleti határában Szent Bertalan tiszteletére kápolnát emeltek, amit idők múltával, Szepesi Ignác püspöksége idején, 1828-ban felújítottak, s a bejárati ajtó fölé horvátul vésették be az adakozó polgárok („pirgerek”), közöttük Jaranyi Andro fia, „Jarany Gyuro” nevét is. A horvát nyelvű rövid szöveg kezdő és befejező része így hangzik: „Popravita pod Sepesy Ignjom 14 PV Biskupom... Pirger M Jarany Gyuro... kapele Bartolojme Godine 1828 dana 18 July.”

Szent Illés napján (július 20.), Szent Bertalankor (augusztus 24.) és Szent Vincé napján (január 22.) a gazdák és családjuk a kápolnában istentiszteletre gyülekeztek, illetve a Szent Ágoston-téri templomukból a keskeny és meredek utcán, valamint a hegyi kanyargós – találon elnevezett „Krisztus-úton” – gyalog tették meg az utat a szőlőkben lévő Bertalan-kápolnáig.

Szent Illés napján a pécsi horvát asszonyokról a XIX. század nyolcvanas éveinek második felében a pécsi horvátok szokásait, gazdag népdalkincseit, meséit lejegyző Nikola Tordinac (1858–1888) közli, hogy ilyenkor nem dolgoznak: „Ezen a napon a horvátok búcsúra mennek Szent Bertalanhoz a szőlőkbe. A szőlőtökére „kulent” (disznósajt) akasztanak, hogy a töke telt legyen, mint a kulen. Ha ezen a napon esik az eső, akkor az év hátralévő része esős lesz. Amikor először mennydörögni kezd, meghemperednek a földön, nehogy hátfájások legyenek.”

A jeles és fiatalon elhunyt néprajzgyűjtő 1885-ben így tudósít a pécsi bortermező szőlősgazdák Bertalan-napi ünnepéről: „Bertalan-nap előtt a Bertalan templomocska közelében lévő szőlőtulajdonosok feleségei kalácsot és süteket sütnek. Másnap a harang megkondultával férfiak és asszonyok kosarakkal a plébánia-templomba sietnek, s onnan menetben érkeznek a hegyre. A lányok fehérbe öltöznek, mindenki ünneplő ruháját ölti magára, a legények kiviszik a templomi zászlókat, ekkor lelkipásztoruk a menetet élére áll, majd elindulnak. A környékbeli horvátok hozzájuk csatlakozva nagyra nővesztik a menetet, hogy az hatalmasra megduzzad. Menet közben horvát Mária-énekeket énekelnek. A templomocskára elé már jóval előbb megérkeznek a kocsmárosok, a mézeskalácsosok, az árusok, akik kifeszítik sátraikat, portékájukat kínálva. Hangyaként özönlik a sokaság. Kezdetét veszi a horvát mise, a misét követően a pap kijön és felmegy a szabad ég alatt ácsolt szöszékre. A nép a meredek lejtőkre és a füves részre ülve mohón halgatja a Bertalanról szóló történeteket. Tíz órakor van a magyar mise és a prédikáció, s ekkor kezdődik csak el igazán az igazi vigasság. A vőlegény menyasszonyát vezeti, a koma komáját, szomszéd a szomszédját, rokon a rokont, mégpedig a sátrak alá, hogy borral, méhsörrel és mézeskalácsal megvendégelje.

– Hogy vagy, koma? – hallik valakinek a kiáltása.

- Jól vagyunk. És te? Tiéd?
- Köszönöm, jól vannak mindannyian!
- Hova-hova, testvér?
- Itt vagyok én is.
- Kalácsot vegyenek! – kiáltja a mézeskalácsos.
- Szép kiskést vegyenek! – így a másik.
- Forró, a forró...!

Így aztán a mindenfelőli kiabálás a hegyet is megsüketítené. A nép szétszéd a szőlőkben. Akinek szőlője van pincéje is van, a pincében meg kellemes helyisége, és hamar előkerül a jó kisüsti, hazulról meg elhosszabb a szükséges elemőzsiát, még főznek is hozzá a szőlőben. Koma a komához, ismerős az ismerőshöz ebédre és vigadozásra be-betér. Amikor az ebéd befejeződik, a bor meg az emberek fejébe száll, apró tamburákat kocogtatnak és harmonikus örömekek csendülnek fel. Az emberek az egyik pincéből a másikba mennek látogatóba, és így vigadoznak egész estéig, aztán könnyű kocsikon és hintókon hazatérnek.

Akinek nincs hozzátartozója az a pázsitra teríti le takaróját, s tarisznyájából halássza elő az ételmet és nézegeti az előtte hömpölygő férfiak, asszonyok, gyermekek alkotta ördögi kört."

„A szőlő a szolgát, és nem az urat szereti!”

Az embert próbára tevő szőlő, amely a horvát és a magyar mondások szerint nem szereti az urat, hanem a szolgát, illetve „A szőlőnek nem szükséges az imádság, hanem a kapa!”, meghálálja az egész éven át tartó fáradozást: az őszi bekapálást („bakhátra” vagy „simán”), ami a Gyűkésben (Alsó- és Felső-) villakapával történt, közli a pécsi szőlőművelésről dr. Kovács András kitűnő, publikálatlan tanulmányában, valamint az alábbiak is tőle valók. A bosnyákoknak ezen kívül volt még szőlőbirtokuk Kispirieszma, Rigóder, Czerék, Kasszián, Bánom, Szkókó, Bálics, Daindol (Kis- és Nagy), Alsó-Kismélyvölgy határában és a Meszesi-dűlőben, ahol Gergely napján (március 12.) vette kezdetét az embert próbára tevő szőlőmunka. Ezen a napon elkezdődött a szőlő trágyázása, a vesszőbújtatás, a tavaszi metszés a „látószöm” meghagyásával, majd a karóptlás, karóigazítás következhetett az ún. „gyalog-szőlőkben”. Az évenkénti háromszori, négyszeri kapálás sem maradhatott el, sem pedig a június végi, július eleji ugyancsak sekélyebb villakapálás, az augusztusi, szeptember eleji gyomtalanítás, a sarobolás sem. No, meg a kötözés a bevált rafíával, a speciálisan itt használt hársfaháncsal, a bosnyákosan „likanak” nevezett kötözésszel. Ha elmaradt volna a permetezés, kárba veszett volna minden. Szőlőéréskor jelentkeztek a „jómadarak”, a falánk seregélyek, akiket, ha égiek voltak, kereplőkkel – a Jankovits szőlőkben nyolcalapácsosok voltak, sőt akadt itt 16 alapácsos is – riogatták, ha meg két lábon járó és repülni nem tudók voltak ökelmék, akkor megkergették vagy ha elfogták, a pandúrokra bízák őket.

A pécsi horvát „hajdúk” (mezőőrök) velük szemben az „Illyricum Juramentum Hajdorum” szabályai szerint jártak el szabályszerűen. A pécsi regulák három nyelven, azaz magyarul, horvátul és németül készültek a mezőőrök számára is, egyszóval anyanyelvükön, természetesen gondos fordításban és helyi tájszólásra alapozva az eskü szövegeket. Sőt, még a későbbiekben is a piaci felügyeletet végző pandúroknak arra is volt gondjuk, hogy „a pécsi vásárokon idegenek bort ne hozhassanak be és ne árusíthassanak”. A városban egyaránt elfogadott volt a magyar, a német és a horvát nyelv. Egyenrangúságukat mi sem bizonyítja jobban, hogy a városlakók mindannyit szabadon és szívesen használták.

Frankovics György

Matyikó Sebestyén József Holló László-díjas

A Holló László Alapítvány kuratóriuma múzeumépítő, hagyományokat teremtő, Siófok hírneves szülőltje, Kálmán Imre emléket ápoló munkájáért Matyikó Sebestyén Józsefnek, a siófoki Kálmán Imre Múzeum vezetőjének ítélte oda az idei Holló László-díjat. Az elismerést Komiszár János Holló László-díjas festőművész siófoki kiállításán vehette át a szakember. (Magyar Nemzet)